

Order Orła Białego w Rzeczypospolitej

Jan Pruszyński Wśród zagadnień wymagających po 1989 roku nowej regulacji prawnej w związku z przemianami politycznymi w Polsce znalazły się również sprawy orderów i odznaczeń, w tym dotyczące reaktywowania najdawniejszego i najwyższego rangą Orderu Orła Białego. Dzieje nadań tego orderu znakomicie ilustrujące zawilości polityki zasługują na przypomnienie tym bardziej, że pozostaje on nadal ex lege najwyższą nagrodą zasług dla dobra Rzeczypospolitej [1].

Medal Orła Białego (kopia)

Geneza orderów w Polsce i utworzenie Orderu Orła Białego

Historia orderów w Rzeczypospolitej jest znacznie krótsza od dziejów znaków szczytnych ustanawianych w innych państwach Europy i nadawanych przez władców za osobiste męstwo (*virtus*) i przymioty (*ornatum*) oraz wybitne zasługi dla monarchii (*meritum*), takich jak: hiszpański order Calatrava (1158), angielskie orderzy Podwiązki (1348) i Łaźni (1399), burgundzkie Złote Runo (1429), francuski order Św. Ducha (1469) czy rosyjski Św. Andrzeja (1698). Co prawda wizerunek orła zdobił szaty władców, zaś łańcuchy z orłem były od dawna formą wyróżnienia, a od połowy XVI wieku królowie *"w dowód łaski lub też w uznaniu położonych zasług dla tronu i kraju obdarzali panów, dygnitarzy państwa i dostojników kościoła"* kunsztownej roboty złotymi łańcuchami z medalionami przedstawiającymi ich podobizny, ale nie były to odznaczenia państwowe. (Zob. Z. Gloger: *Encyklopedia staropolska ilustrowana*. Warszawa 1972 (reprint) t. III, s. 209 i n. oraz H. Sadowski: *Orderzy i oznaki szczytne w Polsce*. Warszawa 1904, s. 32-44).

W Rzeczypospolitej materia orderów była zdecydowanie odrzucana na sejmach ze względu na wyraźne sprzeciwy posłów, czujących na formalnoprawną równość osób należących do stanu szlacheckiego, niezależną od zróżnicowanego statusu majątkowego, a więc wykluczającą nadawanie jakichkolwiek tytułów i odznaczeń. Los taki spotkał projekt Orderu Niepokalanego Poczucia - przygotowany w 1637 roku na życzenie Władysława IV Wazy przez kanclerza Jerzego Ossolińskiego - którym w zamyśle władcy miano odznaczać osoby zasłużone, moralnie nieskazitelne i gwarantujące wierną służbę ojczyźnie i królowi. Wspomnieć o nim należy z racji, iż rewers tego orderu mającego formę krzyża kawalerskiego zdobił biały orzeł z podniesionymi skrzydłami, powtórzony później w Orderze Orła Białego. Na tym jednak podobieństwo się kończyło. bowiem projektowany order Niepokalanego Poczucia miał

być ustanowiony wolą Sejmu, aby *"przyczynić się nie tylko do świetności bractwa rycerskiego, ale też do pożytku państwa"* (Sadowski: ibid. s. 50), zaś Order Orła Białego obmyślił August II z saskiej dynastii Wettynów podczas spotkania z carem Rosji Piotrem I w Tykocinie 1 listopada 1705 roku, gdy - wskutek trwającej od pięciu lat na ziemiach Rzeczypospolitej wojny między Saksonią sprzymierzoną z Rosją, a Szwecją - został wyparty z większości terytoriów Polski i zdetronizowany, ustępując czasowo miejsca Stanisławowi Leszczyńskiemu. Paradoxem historycznym są więc zarówno dość dwuznaczne okoliczności jego utworzenia, jak też fakt, iż to piękne odznaczenie o proveniencji ikonograficznej sięgającej czasów piastowskich i nawiązujące do orderu Niepokalanego Poczęcia oraz krzyża kawalerskiego noszonego na napierśnikach husarii zawdzięczamy obcemu dynastie. Trudno nie odnieść się z rezerwą do wzmianki N.I. Kostomarowa (Mazepa i Mazepincy. St. Petersburg 1905, s. 523) o nadaniu orderu hetmanowi Mazepie w 1703 r. i do twierdzenia J. Feldmana (Polska w dobie wielkiej wojny północnej 1704-1709. Kraków 1925, s. 167), iż August II *"dysponował orderem w 1703 roku"* tj. na dwa lata przed jego ustanowieniem. Franciszek Pułaski nazywa zresztą OOB *"orderem tykocińskim"* - Tyg. Ilustrowany 1903, nr 29, s. 573. (Por. Anna Szczecina: *O początkach Orderu Orła Białego* (w:) *Orzeł Biały Herb Państwa Polskiego. Materiały sesji naukowej w dniach 27-28 czerwca 1995 r. na Zamku Królewskim w Warszawie pod red. Stefana. K. Kuczyńskiego*. Warszawa 1996, s.157 i 163).

Znakami orderu były początkowo owalny medalion wykonany w złocie, pokryty przezroczystą czerwoną emalią, na której umieszczono wizerunek białego orła, mającego na piersi tarczę ze znakiem krzyża na tle dwu skrzyżowanych mieczów [2], a później złoty krzyż maltański, emaliowany czerwono z białymi brzegami, wysadzany diamentami, z biało emaliowanym orłem o rozpostartych skrzydłach i z monogramem królewskim na rewersie pod złotą koroną królewską (usuniętą w 1713 roku). Order był zawieszony na szerokiej wstędze z mory jedwabnej, początkowo białej z dwoma amarantowymi pasami, a następnie błękitnej, noszonej przez lewe ramię do prawego boku. Insygnia uzupełniała ośmiopromienna gwiazda orderowa haftowana złotem, powtarzająca motyw krzyża noszącego na ramionach napis PRO FIDE, REGE ET LEGE (za wiarę, króla i prawo). Za panowania Stanisława Augusta Poniatowskiego monogram saski na rewersie zastąpiono graficznym rozwiązaniem imienia MARYA. Z tego czasu pochodzi również przysługujący wyłącznie władcy złoty łańcuch orderowy - wzorowany na dawnych klejnotach rycerskich, który w ikonografii przybierał dwie formy: podwójnego, cienkiego łańcucha łączącego co kilka ogniw biało emaliowanymi orłami i

zakończonym zmniejszonym krzyżem orderowym, lub łańcucha grubszego utworzonego z ogniw z monogramem władcy AR (Augustus Rex) i medalionami z wizerunkiem NMPanny z Dzieciątkiem - nawiązującymi do orderu Niepokalanego Poczęcia. Zgodnie z regulaminem oznaki OOB podlegały zwrotowi po śmierci ich kawalera i temu, a także grabieży kolekcji publicznych i prywatnych dokonywanej przez zaborców i okupantów przypisać należy fakt zachowania się niewielkiej liczby znaków orderowych należących do konkretnych osób. Przykładowo, insygnia koronacyjne orderu Orła Białego Stanisława Augusta zostały wywiezione przez władze carskie na Kreml i dopiero w 1922 roku rewindykowane na mocy postanowień Traktatu Ryskiego. W 1939 roku wobec zagrożenia zbliżającej się wojny, były ewakuowane wraz z innymi najcenniejszymi skarbami kultury polskiej do Francji, a stamtąd do Kanady, gdzie pozostawały w depozycie do 1958 roku. Zwrócone, pozostawały w zbiorach Muzeum Narodowego, a następnie w Zamku Królewskim w Warszawie. Liczne są natomiast przekazy ikonograficzne króla Stanisława Augusta Poniatowskiego w stroju koronacyjnym (w zbiorach Zamku Królewskiego w Warszawie i Pałacu w Łazienkach).

Choć sposób i procedura nadawania była wzorowana na statucie z 1637 roku, odmienne były intencje fundatora, bowiem Order Orła Białego, był wyrazem przychylności króla nader mało dbałego o dobro Rzeczypospolitej dla osób sprawujących urzędy senatorskie, jednak przede wszystkim takich, które mogły poprawić stan jego finansów, płacąc za przywilej jego otrzymania nie tylko takse orderową wynoszącą sto dwadzieścia czerwonych złotych, ale dodatkowe wysokie sumy pieniężne. Ogółem za panowania Augusta II Mocnego (1705-1733) Order Orła Białego otrzymało pięćdziesiąt osób, w tym - w przeciwieństwie do orderu projektowanego przez Władysława IV, który mieli otrzymywać jedynie jego poddani - bardzo liczni cudzoziemcy. Jako jedni z pierwszych zostali dekorowani władca Rosji - car Piotr I (w 1712 roku) i król pruski Fryderyk II (1729). Wśród odznaczonych znaleźli się feldmarszałek rosyjski Nikita Repnin (1705); ks. kurlandzki Ferdynand Kettler (1731), mnodzy władcy księstw niemieckich, zaś z Polaków Hieronim Lubomirski - hetman koronny (1705); Aleksander Sapieha - marszałek wielki litewski (1711) oraz Jan Klemens Branicki - hetman polny koronny (1726).

Pod rządami Augusta III (1734-1763) order stał się przedmiotem transakcji handlowych. Ksiądz Jędrzej Kitowicz - nieoceniony kronikarz czasów saskich - napisze zresztą wyraźnie, iż order: *"rzadko któremu z panów polskich był dawany i tylko takim, którzy intratę rocznią krociami tysięcy lub milionami rachowali"* i dalej: *"graf Bryl sprzedawał, od możnych i pragnących tej błyskotki biorąc po dziesięć i więcej tysięcy czerwonych złotych"*. Jeżeli zważymy, że odnotowano 335 nadań zyski musiały być pokaźne. Order Orła Białego otrzymały (zapewne bezpłatnie) osobistości cudzoziemskie, na względach których zależało królowi, m.in. feldmarszałek rosyjski Burhard Münnich (1735); ks. kurlandzki Karl Chrystian (1735); ks. Ludwig Ernest Sachsen-Gotha-Altenburg (1738),

Elzbieta - carowa (1743), oraz Piotr III - car Rosji (1743); gen. Jerzy Detloff Fleming - podskarbi wielki litewski (1744); gen. feldmarszałek Aleksiej Razumowskij (1746); ks. Karol Thurn und Taxis - komisarz cesarski do sejmu w Ratyzbonie (1750); książę Fryderyk August (1751); gen. Iwan Szuwałow - szambelan dworu (1754), a także liczni inni obcokrajowcy, których zasług dla Rzeczypospolitej trudno by dociec. Odznaczani byli i polscy poddani Sasa, m.in. przyszły król Stanisław Poniatowski (1754); Jerzy Wandalin Mniszech (1735); Wacław Rzewuski (1735); wojewoda Jan Tarło (1736) i Augustyn Działyński (1753).

Orzeł Biały stanisławowski

Pod panowaniem ostatniego króla polskiego (1764-1795) nastąpiła dalsza deprecjacja orderu wyrażająca się dwu- i trzykrotnie większą liczbą i rodzajem nadań, których łącznie naliczono 549. W gronie udekorowanych Polaków obok istotnie zasłużonych: księcia Adama Kazimierza Czartoryskiego (1764) - komendanta Szkoły Rycerskiej, współtwórcy Puław - ośrodka kulturalnego, mającego zachować pamiątki minionej świetności Rzeczypospolitej, Antoniego Tyzenhauza - koniuszego wielkiego litewskiego (1771); szambelana Leona Moszyńskiego (1778); ks. gen. artylerii Kazimierza Nestora Sapiehy (1779), ks. Józefa Poniatowskiego (1787), ks. podkomorzego litewskiego Macieja Radziwiłła (1788); Michała Kleofasa Ogińskiego - działacza politycznego i kompozytora (1789); Antoniego Pruszyńskiego - stolnika wielkiego koronnego (1788); Hugo Kołłątaja - współautora Konstytucji 3 Maja (1791); czy Tadeusza Czackiego - prezesa Komisji Edukacji i założyciela Liceum Krzemienieckiego (1792), znaleźli się późniejsi targowiczanie: Franciszek Ksawery Branicki (1765); Stanisław Szczęśny Potocki (1775) i Seweryn Rzewuski (1775), a także "straszny" Józef Stempkowski (1773), którego "zasługą" była okrutna pacyfikacja "rzezi humańskiej". Prawdziwe apogeum dekorowania orderem nastąpiło w latach 90. XVIII wieku, gdy błękitna wstęga ozdabiała piersi już nie kilku, czy kilkunastu, ale od 40 do 80 osób rocznie, w tym m.in. niejakiemu Kazimierzowi Bogatki - kasztelanowi kruszwickiemu, Tadeuszowi Kocięłowi - staroście oszmiańskiemu, Tadeuszowi Kozłowskiemu - staroście braclawskiemu, Antoniemu Derszniakowi - staroście chotyńskiego, ale także Giovanniemu Vertorowi - patrycjuszowi z Bergamo.

Order Orła Białego pod zaborami

Na sympatie króla, którego najwyraźniej zawodził instynkt polityczny, wskazuje fakt, że

po 1772 roku w gronie kawalerów orderu znaleźli się: wszechmocny poseł rosyjski w Polsce hr. Magnus Stackelberg (1773), generałowie rosyjscy: Nikołaj Artemjewicz Zagriażskij (1775); ks. Grigorij Aleksandrowicz Potiomkin; Michaił Nikitycz Kreczetnikow i Teodor Iwanowicz Glebow (wszyscy w 1776 r.) oraz Wasilij Wasiljewicz Engelhard (1787), a w 1793 roku Piotr Miatlew - szambelan dworu rosyjskiego w Grodnie (jego medalion orderowy cięty w chalcedonie znajduje się w Muzeum Narodowym w Krakowie); generałowie Fedor Petrowicz Denisow i Aleksander Petrowicz Tormasow - dowódcy w wojnie z Polską 1792 roku, oraz nadzwyczaj liczni dostojnicy dworu carskiego i równi im liczba dygnitarze pruscy - słudzy władców biorących udział w rozbiorach Polski.

Kolejny rozdział w dziejach orderu zapisały czasy napoleońskie. W art. 85 ustawy konstytucyjnej Księstwa Warszawskiego (*Dz. Praw Ks. Warszawskiego*, t. I, s. 1), zapisano: *"Ordery cywilne i wojskowe, będące dawniej w Polsce utrzymują się; a Król jest naczelnikiem tych orderów"*. W ciągu ośmiu lat odnotowano jednak zaledwie jedenaście nadań, przy czym wśród odznaczonych, obok Józefa Wybickiego (1807), ministra spraw wewnętrznych Jana Pawła Łuszczewskiego (1809) i ministra skarbu Tadeusza Matuszewicza (1812) znalazł się osławiony intendent generalny armii napoleońskiej Pierre Daru (1807). Trudno osądzić, czy była w tym jakakolwiek inicjatywa panującego - księcia warszawskiego Fryderyka Augusta Wettyna.

W Królestwie Polskim z mocy art. 44 ustawy konstytucyjnej *"do panującego należało ustanawianie, urządzenie i rozdawnictwo orderów cywilnych i wojskowych"* (*Dz. Praw Królestwa Polskiego*. t. I, Nr 1. Cyt. za M. Radziwiłł, B. Winiarski (opr.): *"Królestwo Polskie. Dokumenty historyczne dotyczące prawno-politycznego stosunku Królestwa Polskiego do Cesarstwa Rosyjskiego"*, Warszawa 1915, s. 26).

Pierwszym kawalerem orderu został przeto car Aleksander I, który występując podczas ceremonii przyjęcia insygniów orderu jako król Polski w mundurze granatowym, natychmiast po niej przebrał się w uniform rosyjski, mówiąc, iż *"po odegranej komedii aktorowie zrzucają ubiór!"* Order otrzymali również bracia cara: Wielki Książę Konstanty - namiestnik carski (1815) oraz Mikołaj Pawłowicz - późniejszy car Mikołaj I (1818). Wśród siedemdziesięciu osób odznaczonych w latach 1815-1831 znajdziemy zarówno twórcę Legionów Polskich Jana Henryka Dąbrowskiego (1815); Stanisława Staszica (1818) i generała napoleońskiego Józefa Zajączka (1815) piastującego następnie urząd carskiego namiestnika Królestwa, jak cesarzową Aleksandrę Teodorownę (1829), cesarza pruskiego Fryderyka Wilhelma (1830) oraz delegatów dygnitarzy

następcę tronu pruskiego Fryderyka willelma (1929) oraz dalszych dygnitarzy rosyjskich, z osławionym Nikołajem Nikołajewiczem Nowosilcowem na czele (1818) a także generałów carskich Dymitra Kurutę (1818) i Aleksandra Rożnieckiego (1829). Wreszcie order Orła Białego został nadany feldmarszałkowi Iwanowi Paskiewiczowi - Erewanskiemu (1830), późniejszemu pogromcy Powstania Listopadowego! (Wszystkie dane: St. Łoza: Order Orła Białego. Warszawa 1939. Spis odznaczonych w latach 1705-1831 s.21-69).

Po upadku powstania 1830 roku order został zawłaszczony przez władze rosyjskie (które również nadawały krzyż Virtuti Militari jako odznakę wojskową za "uśmierzenie" Powstania Listopadowego), zyskując od 1832 roku formę obrazującą ich stosunek do buntowniczej prowincji Cesarstwa. Zmniejszony krzyż z orłem polskim znajdował się odtąd na piersiach czarno emaliowanego dwugłowego orła rosyjskiego, pod carską koroną. Noszony na wstędze ciemnoszafirowej, był niższy w hierarchii od orderów Św. Andrzeja oraz Aleksandra Newskiego. Nadawano go również za zasługi bojowe w formie "z mieczami" (zob. il. w: V. Měřička: Faleristik. Ein Buch über Ordenskunde. Praga 1976, s. 36).

Przywrócenie Orderu w Niepodległej Polsce

Odrodzenie Polski w 1918 roku to nie tylko odbudowa państwowości po 123 - letniej niewoli, ale zespalanie społeczeństwa podzielonego kulturalnie, językowo, a częściowo i religijnie. Ważnym czynnikiem tej integracji stał się orzeł - historyczne godło Królestwa Polskiego **[3]** - którego używania i publicznego pokazywania zakazywały władze zaborcze. Nie przypadkiem w mickiewiczowskiej *"Litaniu pielgrzymskiej"* znalazły się słowa: *"O broń i orły narodowe prosimy Cię, Panie"* (A. Mickiewicz: *Księgi narodu polskiego i pielgrzymstwa polskiego. Dzieła poetyckie*, Nowogródek 1933, s. 237), a jedną z najbardziej znanych pieśni Powstania 1863 roku, śpiewaną również w latach I wojny światowej był marsz strzelców pióra Władysława Anczyca: *"Hej, strzelcy wraz, nad nami Orzeł Biały..."* (zob. *Pieśni narodowe*. Kraków 1894, s. 23-24. Por. też Z. Andrzejowski: *Wojenna pieśń polska*. t. II. Warszawa 1939, s. 124-126). Orzeł na tarczy amazonek - wprowadzony swego czasu przez ks. Józefa Poniatowskiego w Wojsku Polskim, na nakryciach głowy, sztandarach i ich zwieńczeniach, powrócił w skromnej formie na maciejówki żołnierzy I Brygady Legionów, dla których był symbolem powracającej niepodległości. Znalazł się też na większości odznak wojskowych i patriotycznych **[4]**, sztandarach i odznakach pułkowych kawalerii i piechoty **[5]** oraz na Krzyżu Walecznych (ustanowionym 11 sierpnia 1920 roku - Dz.U. nr 87, poz. 572), zaś wprowadzony jako godło Rzeczypospolitej rozporządzeniem Ministra Spraw Wewnętrznych Stanisława Thugutta z 1 grudnia 1918 roku został zatwierdzony ustawą z 1 sierpnia 1919 roku o godłach i barwach Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. RP nr 69, poz. 416) oraz rozporządzeniem Prezydenta RP z 13 grudnia 1927 (*Dz.U. RP nr 115*, poz. 980), ze zmianami wprowadzonymi obwieszczeniem Prezesa Rady Ministrów z 12 października 1938 (*Dz.U. nr 2*, poz. 8).

Order Orła Białego w II Rzeczypospolitej

Przesłanki reaktywowania Orderu Orła Białego jako najwyższej nagrody za *"znamienite zasługi położone w czasie pokoju lub wojny dla chwały i pożytku Rzeczypospolitej"* były tedy oczywiste. Jego przywrócenie w nieco zmienionej formie nastąpiło ustawą Sejmu RP z dnia 4 lutego 1921 roku (*Dz.U. R.P. nr 24*, poz. 136, 137. Zob. S. Łoza, S. Bieńkowski: *Ordery i odznaczenia*. Warszawa 1928, W. Bigoszevska: *Polskie ordery i odznaczenia*. Warszawa 1983 s. 8-14, St. Oberleitner: *Polskie ordery, odznaczenia i niektóre znaki zaszczytne 1705-1990*. t. I-II. Zielona Góra 1992-1999).

Odznakami orderu były odtąd: polski krzyż kawalerski ośmiorożny, pokryty czerwoną emalią z białymi brzegami i z pękami promieni złotych między ramionami. Na awersie krzyża przedstawiony był orzeł biało emaliowany, ze złotymi żyłkami, w koronie na głowie, z dziobem i szponami złotymi. Na rewersie złotym z białymi krawędziami umieszczono centralnie monogram RP w polu zielonym otoczonym złotymi liśćmi dębowymi, oraz napis: ZA OJCZYZNĘ I NARÓD. Krzyż noszono na szerokiej wstędze z jedwabnej mory błękitnej. Insygnia uzupełniała srebrna gwiazda orderowa zdobna krzyżem bez orła powtarzającym dewizę orderu. Order był nadawany przez Prezydenta kandydatom przedstawianym przez Radę Ministrów na podstawie wniosków naczelnych organów administracji opiniowanych przez pięcioosobową Kapitułę wybieraną na trzy lata i wyłaniającą ze swego grona Kanclerza - zastępującego Wielkiego Mistrza (pierwszym kanclerzem był kard. Edmund Dalbor - prymas Polski, drugim marszałek Senatu Wojciech Trąmpczyński, drugim Wielkim Mistrzem był Gabriel Narutowicz (odzn. 1922), a po nim kolejno prezydenci Stanisław Wojciechowski - 1922 i Ignacy Mościcki - 1926).

Klejnotem Rzeczypospolitej przysługującym wyłącznie prezydentowi RP będącemu równocześnie Wielkim Mistrzem orderu, miał być łańcuch złoty z zawieszoną na nim gwiazdą orderową, na której powtórzono wizerunek orła. Płaskie ogniwa łańcucha z monogramem RP w otoku liści dębowych łączone były medalionami z herbami województw **[6]**. Nie był on jednak wykonany, natomiast formalnie klejnot orderowy stanowił rewindykowany w 1921 roku łańcuch Stanisława Augusta Poniatowskiego, nie używany jednak, na co wskazują oficjalne zdjęcia kolejnych prezydentów RP: Stanisława Wojciechowskiego oraz Ignacego Mościckiego (por. *księga X lecie Polski Odrodzonej*, Kraków 1928, s.85,86. Obecnie łańcuch ten wraz z mieczem orderowym znajduje się w kaplicy Zamku Królewskiego w Warszawie).

Pierwszym kawalerem i Wielkim Mistrzem Orderu Orła Białego został Józef Piłsudski - Naczelnik Państwa (1918-1920) i zwycięski wódz naczelny w wojnie 1920 roku. Zdecydowaną większość ze stu dziesięciu (wg St. Łozy i 88 wg St. Oberleitnera) odznaczonych orderem w latach 1921-1939 stanowili cudzoziemcy, przede wszystkim głowy państw z którymi Polska nawiązała przyjazne stosunki, ich przedstawiciele dyplomatyczni oraz głowy rządów; m.in.: Woodrow Wilson - prezydent Stanów Zjednoczonych Ameryki (1922), Alexandre Millerand (1921), Gaston Doumergue (1924) i Albert Lebrun (1932) prezydenci Francji, Thomas Masaryk - prezydent Czechosłowacji (1925), Lauri Relander (1929) i Per Svinhufvud (1935) - prezydenci Finlandii, Epitacio Pessoa da Silva - prezydent Brazylii (1922), Konstanty Paets - prezydent Estonii (1934), Aleksander I - król Rumunii (1921), Albert I - król Belgów (1921), Alfons XIII - król Hiszpanii (1922), Wiktor Emanuel III - król Włoch (1922), Yoshihito - cesarz Japonii (1923) i jego syn Hirohito - nast. tronu (1922), Charlotta Aldegunda - w. ks. Luksemburga (1932), Maria Aleksandra Wiktoria - królowa Rumunii (1923), Elżbieta - królowa Belgów (1925), Borys III - car Bułgarii (1927), szach Reza Pahlevi - cesarz Iranu (1927), Amanullah - król Afganistanu (1928), Gustaw V Adolf - król Szwecji (1928), Haile Sellassie - cesarz Etiopii (1930), Haakon VII - król Norwegii (1930) oraz Benito Mussolini - prezes Rady Ministrów Włoch (1923).

W gronie 23 Polaków odznaczonych orderem znalazły się osobistości polityczne takie jak: prezes Rady Ministrów Ignacy Jan Paderewski (1921), zasłużony przekonaniem prezydenta Stanów Zjednoczonych Woodrow Wilsona do idei proklamowania niepodległości Polski, marszałek Sejmu Wojciech Trąmpczyński (1921); prezes Rady Ministrów i min. skarbu Władysław Grabski (1923); Józef Beck - minister spraw zagranicznych (1938), jak również osoby należące do hierarchii Kościoła katolickiego, wśród nich arcybiskup Achilles Ratti (późn. papież Pius XI) w 1921 r. - nuncjusz papieski i jedyny dyplomata, który nie opuścił Warszawy zagrożonej przez wojska bolszewickie, kardynałowie Edmund Dalbor (1921) - prymas Polski, Aleksander Kakowski - metropolita warszawski (1925), August Hlond - prymas Polski (1932), a ponadto bp Zygmunt Łoziński (1921), kard. Piotr Gasparri (1925), ks. abp Adam Sapieha - metropolita krakowski (1936), kard. Louis Dubois - abp Paryża (1926), wreszcie Lorenzo Lauri (1927) i bp Francesco Marmaggi (1935) - nuncjusze apostolscy w Polsce.

Order nadano też zasłużonym wojskowym polskim: gen. Józefowi Hallerowi - dowódcy II Brygady Legionów (1921); gen. Zygmuntowi Zielińskiemu - dowódcy "Żelaznej Brygady" Legionów Polskich (1921); płk Waleremu Sławkowi - prezesowi Rady Ministrów (1935), wreszcie gen. Edwardowi Rydzowi Śmigłemu - Marszałkowi Polski (1936) i zagranicznym - przede wszystkim Ferdynandowi Fochowi - marszałkowi Francji, Wlk. Brytanii i Polski (1922) oraz Josephowi Joffre i Henri Petainowi - marszałkom Francji (1922), gen. Henri Le Rond - przew. Komisji plebiscytowej dla

Górnego Śląska (1922) i gen. Janowi Laidonerowi - wodzowi naczel. wojsk lotewskich (1938).

Kawalerami OOB zostali natomiast zaledwie trzej uczeni: prof. Kazimierz Morawski - historyk, prezes PAU (1921), prof. Oswald Balzer - prawnik, historyk (1921), prof. Kazimierz Bartel - matematyk, prezes RM, senator RP (1932); choć wielokrotnie ich więcej miało rzeczywiste i niepodważalne zasługi.

Jedynym kawalerem orderu odznaczonym pośmiertnie był Bronisław Pieracki - minister spraw wewnętrznych, skrytobójczo zamordowany przez ukraińskiego nacjonalistę (1934), natomiast jedynym pozbawionym orderu z mocy wyroku sądu był Wincenty Witos skazany w politycznym procesie brzeskim; poseł do Sejmu Krajowego galicyjskiego (1908-1914), parlamentu austriackiego (1911-18), przewodniczący Komisji Likwidacyjnej (1918), współtwórca NKN, premier, wielokrotnie wybierany posłem w latach 1919-1930.

Ustawowy wymóg działania *"dla chwały i pożytku Rzeczypospolitej"* sprawił natomiast, że order nie dostał się przedstawicielom naszych najbliższych sąsiadów: Niemiec hitlerowskich i Rosji sowieckiej.

Orzeł Biały na wychodźstwie

Wbrew propagandowym twierdzeniom sowieckim i niemieckim, że państwo polskie przestało istnieć, rząd polski ukonstytuowany w końcu września 1939 roku, początkowo we Francji, a następnie w Anglii i będący legalną reprezentacją narodu sprawował większość funkcji możliwych do realizacji na wychodźstwie i w czasie wojny. Należące do prezydenta RP konstytucyjne prerogatywy nadawania Orderu Orła Białego na zasadach określonych ustawą z dnia 4 lutego 1921 roku pozostały niezmienione, jednak praktycznie najwyższym odznaczeniem stał się Order Wojskowy Virtuti Militari. W ciągu półwiecza 1939-1989 poza kolejnymi prezydentami RP na wychodźstwie (Władysławem Raczkiewiczem, Augustem Zaleskim, Stanisławem Ostrowskim, Edwardem Raczyńskim, Kazimierzem Sabbatem i Ryszardem Kaczorowskim) order otrzymały zaledwie cztery osoby, w tym trzy pośmiertnie.

Pierwszym odznaczonym (zarz. Prezydenta RP 7 21.10.1941) *"za zasługi w walce o Polskę opartą na zasadach prawa i demokracji"* został Henryk Lieberman (1941), adwokat, polityk, działacz robotniczy, poseł do parlamentu austriackiego i Sejmu, a od 1940 roku wiceprezes Polskiej Rady Narodowej, minister w rządzie gen. Sikorskiego i ...zdeklarowany przeciwnik Piłsudskiego.

Drugim kawalerem OOB był zmarły tragicznie w 1943 roku gen. broni Władysław Sikorski *"zaliczony w poczet Kawalerów Orderu Orła Białego, najwyższego odznaczenia honorowego, za istotne i wybitne zasługi dla chwały i pożytku Rzeczypospolitej na stanowisku prezesa Rady Ministrów i Naczelnego Wodza Sił"*

Rzeczypospolitej na stanowisku prezesa Rady Ministrów i Naczelnego Wodza Sił Zbrojnych", na którego trumnie insygnia orderu Orła Białego złożył prezydent Władysław Raczkiewicz w czasie uroczystości pogrzebowych (por. Dz.U. 1943, nr 8 - opis uroczystości).

Trzeci order otrzymał Tadeusz Tomaszewski (1950) - prezes emigracyjnej Rady Ministrów za prezydentury Augusta Zaleskiego (Dz.U. 1950, Nr 1, s. 1), a czwarty Eustachy Sapieha w 1956 r. (zarz. Prezydenta RP z 7.08.1956).

Od Orderu Budowniczych Polski Ludowej do Orderu Zasługi PRL

Intrygującym i przemilczanym faktem (pomijanym w później wydawanych przepisach i literaturze, zob. np. H. Holder w: *Ordery i odznaczenia PRL*. Warszawa 1963, s. 7) było zatwierdzenie dekretem PKWN z 22 grudnia 1944 roku o orderach, odznaczeniach i medalach (Dz.U. RP nr 17, poz. 91 - uchyl. ustawą z 17.02.1960 o orderach i odznaczeniach - Dz.U. 1968, nr 10, poz. 66) Orderu Orła Białego jako nagrody "*wybitnych zasług położonych dla chwały i pożytku Rzeczypospolitej Polskiej*". Nie powołano jednak jego kapituły i nie nadano nikomu jego insygniów, zaś najwyższym odznaczeniem cywilnym stał się Order Budowniczych Polski Ludowej ustanowiony 2 lipca 1949 roku celem "*wynagradzania wyjątkowych zasług położonych dla dzieła budowy Polski Ludowej*" i "*odznaczania obywateli polskich zasłużonych wybitnymi czynami w dziedzinie rozwoju gospodarki narodowej, oświaty, nauki, kultury, sztuki, ochrony zdrowia, obronności kraju lub służby publicznej*" (a także przedsiębiorstw, instytucji i jednostek podziału terytorialnego!). Cudzoziemcom tego odznaczenia nie nadawano, poza haniebnymi przykładami nadania Virtuti Militari IV klasy gen. Iwanowi Sierowowi (1946, uchyl. 1995) i Krzyża Wielkiego VM Leonidowi Breżniewowi (1974, pozbaw. 1990).

Ustawą z dnia 10 kwietnia 1974 roku o ustanowieniu Orderu Zasługi Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (Dz.U. nr 14, poz. 83) ustanowiono nowy Order Zasługi PRL przypominający ikonograficznie Order Orła Białego, z tym że krzyż kawalerski OOB zastąpiono pięcioramiennym krzyżem gwiazdzystym (nieco zbliżonym kształtem do krzyża orderowego miechowskich Bożogrobców i napoleońskiej Legii Honorowej), czerwono emaliowanym z białymi brzegami i pękami promieni złotych między ramionami oraz orłem państwowym według wzoru zatwierdzonego dekretem z 7 grudnia 1955 roku (o godle i barwach Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej oraz pieczęciach państwowych - (Dz.U. nr 47, poz. 314), na ciemnoniebieskiej wstędze, zaś insygnia orderu I klasy noszono przez prawe ramię do lewego boku. Order przyznawano "*obywatelom państw obcych lub innym osobom zamieszkałym za granicą*" za "*wybitny wkład w dzieło rozwoju współpracy międzynarodowej oraz umacniania przyjaźni z Polską Rzeczypospolitą Ludową*". (Choć z mocy art. 2 ust. 2 przepisów wprowadzających ustawę z 16 października 1992 r., o orderach i odznaczeniach, uchylających przepisy o tytułach honorowych oraz zmieniających niektóre ustawy - Dz.U. nr 90 poz.451 - straciła moc ustawa z dnia 10 kwietnia 1974 r. o ustanowieniu

Orderu Zasługi Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej został on faktycznie utrzymany nową ustawą orderową (art. 13. 1) jako Order Zasługi Rzeczypospolitej Polskiej będący *"nagrodą za wybitne zasługi położone dla współpracy między narodami. Order jest nadawany cudzoziemcom i zamieszkałym za granicą obywatelom polskim, którzy swoją działalnością wnieśli wybitny wkład we współpracę międzynarodową oraz współpracę łączącą Rzeczpospolitą Polską z innymi państwami i narodami"* - w niewiele zmienionej formie graficznej. Por. rozporządzenie Prezydenta RP z 10.10.1992 - Dz.U. nr 90, poz. 452).

Orzeł Biały od roku 1991 do dzisiaj

Prace nad przygotowaniem nowej ustawy o orderach i odznaczeniach mającej uwzględniać zarówno przemiany ustrojowe, jak również tradycje historyczne prowadzone były od połowy 1991 do października 1992 roku przez Biuro Kadr i Odznaczeń oraz Biuro Prawne Kancelarii Prezydenta RP, przy współpracy Instytutu Nauk Prawnych PAN [7], Instytutu Historii PAN, Wojskowego Instytutu Historycznego oraz muzeów narodowych i stowarzyszeń kombatanckich. Przedstawiając Sejmowi RP projekt ustawy o orderach i odznaczeniach Prezydent RP Lech Wałęsa upoważnił wówczas Sekretarza Stanu w jego Kancelarii - Lecha Falandysza do reprezentowania w toku prac parlamentarnych jego stanowiska w sprawie (pismo do Marszałka Sejmu RP prof. Wiesława Chrzanowskiego z 02.03.1992 - druk nr 152).

W swym wystąpieniu w Sejmie profesor Lech Falandysz podkreślił, iż *"przemiany zachodzące w Rzeczypospolitej Polskiej powodują konieczność pilnego uporządkowania systemu nagradzania osób zasłużonych"*. Zaakcentował on dobitnie, że *"godność związana z nadaniem orderu wyklucza jakąkolwiek możliwość ubiegania się o ten order przez samych zainteresowanych"* - jak to miało miejsce w nieodległej przeszłości.

Projekty ustawy o orderach i odznaczeniach były przedmiotem dyskusji w Sejmie, jednak w materii OOB nie wносиła ona szczególnych zmian. Z poprawek zgłoszonych przez Senat RP, zwracała uwagę propozycja uzupełnienia art. 10 o pkt. 3 w brzmieniu: *"Przywraca się Łańcuch Orderu Orła Białego i tradycję jego używania"*. Postulat ten nie został przyjęty nie tylko z racji, że byłoby to w istocie ustanowienie nie zaś przywrócenie insygniów nie używanych w II Rzeczypospolitej, ale z powodu zastrzeżeń co do słuszności stosowania XVIII-wiecznego klejnotu koronnego jako atrybutu prezydenta demokratycznego państwa. (Formę orderu Orła Białego mają niektóre distinktoria kanonickie; ks. prałat Henryk Jankowski z Gdańska nosi je na łańcuchu Orderu).

Insygnia OOB używane obecnie [8] nie odbiegają od wzoru ustanowionego w II Rzeczypospolitej, bowiem: *"Odznaką Orderu Orła Białego jest krzyż równoramienny, złożony, zakończony na rogach ramion kulkami. Ramiona krzyża pokryte są czerwoną emalią z białymi brzegami w złożonym obramowaniu. Między ramionami krzyża umieszczone są nekłi złożonych promieni. W środku krzyża białe emaliowany orzeł*

umieszczone są pięć złoczonych promieni. W środku krzyża białe emaliowany orzeł według wzoru określonego w ustawie z dnia 1 sierpnia 1919 roku o godłach i barwach Rzeczypospolitej Polskiej, ze złoczymi żyłkami, koroną, dziobem i szponami. Na odwrotnej stronie ramiona krzyża są złoczone, z białe emaliowanym obramowaniem i wypukłym napisem ZA OJCZYZNĘ I NARÓD. W środku krzyża na okrągłej białe emaliowanej tarczy w otoku ze złoczonych liści dębowych pokrytych zieloną emalią umieszczony jest złoczone monogram RP. Krzyż zawieszony jest na błękitnej wielkiej wstędze szerokości 100 mm. Odznaką Orderu jest ponadto gwiazda orderowa srebrzona o średnicy 80 mm z ośmiu pęków promieni. Na gwieździe umieszczony jest złoczone krzyż według wzoru opisanego w ust. 1, jednakże bez orła i bez kulek na rogach ramion. Między ramionami krzyża złociste płomyki, na ramionach krzyża złoczone napis ZA OJCZYZNĘ I NARÓD. W środku krzyża na okrągłej, białe emaliowanej tarczy w otoku ze złoczonych liści dębowych pokrytych zieloną emalią umieszczony jest złoczone monogram RP".

W ustawie uchwalonej dnia 16 października 1992 (Dz.U. nr 90, poz. 450; zm. Dz.U. 1999 nr 101 poz.1177, Dz.U. 2000 nr 62, poz. 718 i Dz.U. 2002, nr 74 poz. 676) podkreślono "ciągłość tradycji narodowych w wyróżnianiu zasług, cnót obywatelskich i wybitnych osiągnięć" (art.1). Order Orła Białego został uznany za najwyższy w hierarchii order Rzeczypospolitej Polskiej nadawany za znamienite zasługi zarówno cywilne, jak wojskowe, położone w czasie pokoju lub wojny, dla chwały i pożytku Rzeczypospolitej Polskiej. W myśl ustawy (art. 10) miał być nadawany obywatelom polskim, a także cudzoziemcom przez Prezydenta RP z jego własnej inicjatywy lub na wniosek Prezesa Rady Ministrów, ministrów, kierowników urzędów centralnych oraz wojewodów (art. 2), opiniowany przez Kapitułę stojącą "na straży honoru orderu" (art. 20. 1). Ważkim, wynikającym stąd jest przepis umożliwiający pozbawienie orderu na wniosek Kapituły lub z inicjatywy prezydenta gdyby jego nadanie nastąpiło w wyniku wprowadzenia w błąd, albo - co istotniejsze - odznaczony popełnił czyn "wskutek którego stał się niegodny orderu" (art. 36). W myśl art. 23 ustawy Kapitułę Orderu Orła Białego stanowią Wielki Mistrz Orderu i pięciu członków Kapituły. Ponieważ Prezydent RP z tytułu swego wyboru na ten urząd staje się *ex lege* jego kawalerem, Wielkim Mistrzem i przewodniczącym jego Kapituły [9], pierwsze insygnia otrzymał Prezydent Lech Wałęsa (1993). Pierwszym odznaczonym Orderem Orła Białego został Jego Świątobliwość Jan Paweł II - papież (1993). W ciągu dziesięciolecia liczba nadań objęła 98 osób, którym służy tytuł oficjalny: Kawalera Orderu Orła Białego.

Zgodnie z art. 7 ustawy orderowej, znaki OOB mogą być nadawane pośmiertnie, co jest szczególnie istotne wobec wybitnych dowódców wojskowych i działaczy niepodległościowych przez długie lata odsądzanych od czci i wiary, pozbawianych obywatelstwa polskiego i w rozmaity sposób wymazywanych z pamięci pokoleń. Dlatego formę oficjalnej ekspiacji przybrało odznaczenie w roku 1995 "w uznaniu historycznych zasług dla niepodległości i chwały Rzeczypospolitej": gen. broni Władysława Andersa - szefa sztabu I dw. strzelców w I Korpusie Polskim (1918).

dowódcę Nowogródzkiej Brygady Kawalerii w 1939 roku, więźnia NKWD, organizatora i dowódcę II Korpusu Polskiego (1942-1944) i Naczelnego Wodza, bezprawnie pozbawionego w 1946 roku obywatelstwa polskiego; gen. dyw. Tadeusza Komorowskiego "Bora" - Komendanta Głównego Armii Krajowej (1943-1944) premiera Rządu Polskiego w Londynie (1947-1949); gen bryg. Leopolda Okulickiego "Niedźwiadka" - ostatniego dowódcę AK, skazanego w Moskwie w procesie politycznym szesnastu przywódców podziemnego Państwa Polskiego; gen. dyw. Stefana Roweckiego "Grota" - komendanta ZWZ, dowódcę Armii Krajowej, zamordowanego przez Niemców; oraz gen. broni Kazimierza Sosnkowskiego - szefa sztabu Legionów (1914), ministra spraw wojskowych II RP (1918) i Komendanta Głównego ZWZ.

Również pośmiertnie odznaczono delegatów rządu RP na Kraj: Jana Skorobohatego - Jakubowskiego, Cyryla Ratajskiego, Jana Piekalkiewicza, Jana Jankowskiego i Stefana Korbońskiego oraz Adolfa Bnińskiego - delegata rządu RP na ziemię wcielone do III Rzeszy (1995), a roku 1996 Kazimierza Pużaka - działacza robotniczego i polityka, przewodniczącego Rady Jedności Narodowej (1944), więźnia politycznego Szlisselburga (1911-1917), Łubianki (1945-1946) i Rawicza (1948-1950); oraz Eugeniusza Kwiatkowskiego - współtwórcę przemysłu II RP.

Wydaje się godne rozważenia pośmiertne przywrócenie Orderu Orła Białego Wincentemu Witosowi - uważanemu za najwybitniejszą postać polskiego ruchu ludowego - premierowi Rządu Obrony Narodowej w czasie wojny 1920 roku, współtwórcy "Centrolewu", skazanemu i pozbawionemu praw w procesie brzeskim.

Wśród odznaczonych za życia bohaterów drugiej wojny światowej znaleźli się gen. broni Stanisław Maczek (1994), Elżbieta Zawacka "Zoe" - cichociemna, kaw. VM (1995) oraz Marek Edelman - ostatni dowódca powstania w Getcie Warszawskim (1998). Do ich grona dołączyli, żyjący - ale mający już zapewnione miejsce na kartach historii: Adam Bień - b. minister i delegat rządu RP na kraj (1994); Jan Nowak-Jeziorański - działacz konspiracji w latach II wojny światowej, emisariusz rządu RP na wychodźstwie, dyrektor sekcji polskiej radia Wolna Europa, Członek Kapituły OOB (1994); Stanisław Broniewski "Orsza" - harcerz, dowódca Szarych Szeregów, Kanclerz OOB w latach 1995-2000 (1995), prof. Jan Karski (1995) i Zbigniew Brzeziński (1995), a także działacze opozycyjni Jacek Kuroń i Karol Modzelewski (1997), Tadeusz Mazowiecki - pierwszy premier III RP, członek Kapituły OOB od 1999, Władysław Bartoszewski - historyk, b. minister spraw zagranicznych, członek Kapituły OOB od 2001 (1995); prof. Krzysztof Skubiszewski - b. minister spraw zagranicznych, członek Kapituły OOB (1999) oraz prof. Bronisław Geremek (2002).

Najliczniejszymi kawalerami OOB są - jak i poprzednio - głowy państw: zarówno królowie, jak prezydenci, odznaczani *"w uznaniu znamienitych zasług w rozwijaniu przyjaznych i wszechstronnych stosunków ich krajów z Rzeczpospolitą Polską"* lub

"rozwijaniu współpracy", przy okazji ich wizyt w Polsce lub zagranicznych wojaży Prezydenta RP. Koronowane głowy to : Karol XVI Gustaw - król Szwecji (1993), Beatrix - królowa Holandii (1994), Harald V - król Norwegii (1995), Małgorzata II - królowa Danii (1995), Elżbieta II - królowa brytyjska (1996), Albert II - król Belgów i Paola - królowa Belgów (1999), Juan Carlos I - król Hiszpanii i Sofia - królowa Hiszpanii (2001), Akihito - cesarz Japonii (2002).

Odznaczeni prezydenci: Vaclav Havel - prezydent Republiki Czeskiej (1993), prezydenci Finlandii Mauno Koivisto (1993), Martti Ahtisaari ((1997) i Tarja Halonen (2001), Suleyman Demirel - prezydent Turcji (1993), prezydenci Węgier Árpád Göncz (1994) i Ferenc Mádl (2001), prezydenci Litwy Algirdas Brazauskas (1996) i Valdas Adamkus (1999), prezydenci Włoch Oscar Scalfaro (1996) i Carlo Ciampi (2000), Jacques Chirac - prezydent Francji (1996), Constantinos Stephanopoulos - prezydent Grecji (1996), prezydenci Łotwy Guntis Ulmanis (1997) i Vaira Vīke-Freiberga (2003), Leonid Kuczma - prezydent Ukrainy (1997), prezydenci Słowacji Michal Kováč (1997) i Rudolf Schuster (2002), Jorge Sampaio - prezydent Portugalii (1997), prezydenci Estonii Lennart Meri (1998) i Arnold Rütel (2001), Tomasz Klestil - prezydent Austrii (1998), prezydenci Niemiec Helmut Kohl (1998) i Johannes Rau (2002), Gerhard Schröder - kanclerz Niemiec (2002), Fernando Cardoso - prezydent Brazylii (2002), Nursultan Nazarbajev - prezydent Kazachstanu (2002), Milan Kučan - prezydent Słowenii (2002).

Choć odznaczeni nie zawsze wypełniają powinności, trudno sugerować pozbawianie ich odznaczeń mających w tym przypadku charakter czysto kurtuazyjny. Stanisławowi Augustowi Poniatowskiemu przypisywana jest admonicja udzielona jednemu z kawalerów Orła Białego: *"Zrób mi Wasze honor i zdejmij go gdy cię będą wieszać!"* Warto jednak przypomnieć, że w przeszłości nadawanie niektórych orderów (np. Orderu Złotego Runa) osobom niegodnym decydowało o ich zwrocie przez istotnie zasłużonych. Faktem jest też, że Prezydent RP pozbawił w 1990 roku Wielkiego Krzyża Zasługi Virtuti Militari bezpodstawnie udekorowanego Leonida Breżniewa, a następnie order ten odebrano Iwanowi Sierowowi - generałowi NKWD odpowiedzialnemu m.in. za podstępne aresztowanie szesnastu przywódców podziemnego państwa polskiego.

Znacznie mniej liczni są uczeni, których wśród kawalerów Orderu Orła Białego znalazło się zaledwie czterech: prof. Aleksander Gieysztor - historyk, prezes PAN, sekretarz Kapituły OOB w latach 1995-1999 (1994), prof. Barbara Skarga - filozof, członek Kapituły OOB od 2001 (1995), prof. Stefan Świeżawski - filozof (1996) oraz prof. Leszek Kołakowski - filozof (1997) oraz artyści: Witold Lutosławski - kompozytor (1994), Marianna Zimińska Sygietyńska "Mira" - współzałożycielka i dyrektorka Zespołu Pieśni i Tańca "Mazowsze" (1995); a także pisarze, publicyści i poeci: Czesław Miłosz - poeta, laureat literackiej nagrody Nobla (1994), Stanisław Stomma i Jerzy Turowicz (1994), Stanisław Lem (1996), Gustaw Herling-Grudziński (1998), Zbigniew Herbert (1998), Karl Dedecius - tłumacz i propagator literatury polskiej (2003).

W przeciwieństwie do nadań z lat 1705-1939 Prezydent i Kapituła uznali za godne uhonorowania zasługi jedynie dwu - poza papieżem - osób duchownych: ks. kardynała Stefana Wyszyńskiego - prymasa Polski odznaczonego pośmiertnie (1994) oraz ks. Józefa Tischnera - filozofa, pisarza i publicystę (1999). W gronie odznaczonych znaleźli się wreszcie dobro czyniący: Zofia Morawska - długoletnia opiekunka niewidomych w Laskach (1994), Jan Zamoyski - senator RP i opiekun sierot (1995) oraz Irena Sendlerowa - zasłużona dla ratowania dzieci żydowskich z Getta warszawskiego (2003).

Pozostaje tedy zakończyć życzeniem ministra Falandysza, przemawiającego w Sejmie RP, by to *"szczególne, niematerialne wyróżnianie zasług, odwagi, cnót obywatelskich i wybitnych osiągnięć, przywróciło orderom ich godność, a ich Kawalerom należny im szacunek"*.

Przypisy:

[1] Autor - profesor nauk prawnych brał w 1991 r. udział w tworzeniu nowej ustawy o orderze Orła Białego, na życzenie Kancelarii Prezydenta RP skierowane do dyrektora Instytutu Nauk Prawnych PAN. Niniejszy esej był przeznaczony do Księgi Pamiątkowej Profesora Lecha Falandysza - b. Sekretarza Stanu w Kancelarii Prezydenta RP i Rektora Wyższej Szkoły Handlu i Prawa - niewydanej przez nią z niejasnych przyczyn.

[2] Trzy egzemplarze medalu należące do Karola Stanisława, Jana Mikołaja oraz Michała Antoniego ks. Radziwiłłów. znajdują się w zbiorach Gabinetu Numizmatycznego Zamku Królewskiego w Warszawie.

[3] *"Est autem tocius Polonie Regni caput insigne et generale Aquila alba, capite gestans coronam auream, alis extensis et in longum per lineam auream adornatis, in campo rubeo. Quam solus Rex et princeps monarcha Polonie solet pro insignio et armis in clipeo portare"* - Jan Długosz: *Insignia seu Clenodia Regis et Regni Poloniae*. Z rękopisu kórnickiego wyd. Z. Celichowski. Poznań 1885.

[4] Zob. M. Opalek: *Pamiątkowe odznaki i medale polskie*. Zesz. 1-3 Kraków 1915-1917.

[5] Zob. m.in. B. Królikowski: *Polski orzeł wojskowy 1807-1978*. Lublin 1978; M.K. Malinowski: *Polski orzeł wojskowy (w:) Broń i barwa Niepodległej Polski. Katalog wystawy Elbląg 1978*, s. 110-126; A.R. Chodyński: *Uwagi o kształtach orłów polskich (w:) Orzeł - znak żołnierza polskiego*. Malbork 1983, s.23-33; H. Wielecki, R. Sieradzki: *Wojsko Polskie 1921-1939. Odznaki pamiątkowe piechoty*. Warszawa 1991 oraz tych samych autorów: *Organizacja i odznaki kawalerii*. Warszawa 1992.

[6] Ustawą z 18 marca 1932 r. zmieniono wzór łańcucha, złożonego odtąd z *"orłów biało emaliowanych, z koroną, dziobem i szponami złotymi, połączonych naprzemian z medalionami owalnymi emaliowanymi z wizerunkiem Matki Bożej z Dzieciątkiem na ręku i medalionami owalnymi, emaliowanymi z monogramem MARYA"* - jednak łańcuch o tym wzorze nie był nigdy używany.

[7] i jego pracownika - autora niniejszego tekstu. **[8]** Zgodnie z rozporządzeniem Prezydenta RP z 10 listopada 1992 r. w sprawie opisu, materiału, wymiarów, wzorów rysunkowych oraz sposobu i okoliczności noszenia odznak orderów i odznaczeń - Dz.U. nr 90 poz..452.

[9] obecnie w składzie: prof. Barbara Skarga (Kancierz Orderu), Władysław Bartoszewski (sekretarz Kapituły), Tadeusz Mazowiecki, Jan Nowak-Jeziorański i p. Krzysztof Skubiszewski (członkowie).

Jan Pruszyński

